

Bartosz Modzelewski

(Uniwersytet Wrocławski)

Tunezja po Arabskiej Wiośnie. Kształt systemu politycznego i prawnego oraz sytuacja wewnętrzna kraju.

ABSTRACT

The actual implications of the cactus-jasmine revolution on the shape of the political-legal system, social norms and the quality of life of Tunisians.

The Arab Spring, which began in one of the world's most politically and culturally static regions, was a big surprise for the international community, and its wide reach and dynamic course aroused a number of hopes and fears. It was hoped that the political and law systems of Arab and Muslim countries would become more democratic and that the living conditions of the people living in them would improve. On the other hand, it was feared the spread of fundamentalist ideologies and destruction of the hard-to-build social order. Tunisia, as the country where the cactus-jasmine revolution began, which was a prelude to changes in other countries, is a particularly interesting area to verify the aforementioned views and concerns.

Słowa kluczowe: Arab Spring, Cactus-Jasmine Revolution, Tunisia.

Arabska Wiosna jest jednym z najistotniejszych wydarzeń, które miały miejsce na Bliskim Wschodzie w XXI wieku. Stanowiła ona głównie szereg mniej lub bardziej dynamicznych manifestacji oraz przekształceń społecznych, politycznych, a zatem i prawnych w świecie arabskim, i muzułmańskim. Przemiana ta miała miejsce w jednym z najbardziej spetryfikowanych politycznie i kulturowo regionów świata¹. Jej preludium stanowiła rewolucja kaktusowo-jaśminowa, która rozpoczęła się 17 grudnia 2010 r. tragicznym aktem samospalenia przez 26 letniego Mohameda Bouaziziego w 50 tysięcznym mieście Sidi Bu Zajd w środkowej Tunezji. Już 14 stycznia prezydent Zajn al-Abidin ibn Ali uciekł z Tunezji uzyskując azyl polityczny w Arabii Saudyjskiej. W ciągu kilku tygodni w zaskakujący sposób upadł reżim trwający 24 lata. Dynamika tego wydarzenia odbiła się szerokim echem w regionie Maghrebu wzbudzając również szereg nadziei i obaw całej społeczności

¹ Raport Fundacji Amicus Europae, *Dwa lata Arabskiej Wiosny – próba bilansu*, Warszawa, 2013 r., s. 5.

międzynarodowej. Liczono wówczas na zdemokratyzowanie systemów polityczno-prawnych krajów arabskich i muzułmańskich oraz poprawę warunków bytowych ludzi w nich żyjących. Obawiano się natomiast rozprzestrzenienia się fundamentalistycznych ideologii i destrukcji z trudem budowanego ładu społecznego. Tunezja jako kraj, w którym swój początek miała rewolucja kaktusowo-jaśminowa *de facto* rozpoczynająca przemiany w innych krajach, jest z wielu powodów szczególnie ciekawym obszarem do weryfikacji wspomnianych widoków i niepokojów.

Rys historyczny

Tunezja była co najmniej od 1957 r., tj. od czasów jej pierwszego prezydenta, absolwenta Sorbony Habiba Burgiby uważana za kraj liberalny w regionie Maghrebu. Kraj ten był również – jak na warunki muzułmańskie, zaskakująco egalitarny. Już w sierpniu 1956 r. ogłoszono Kodeks statusu osobistego, w którym zakazano poligamii, kobiety uzyskały prawa wyborcze, prawo do edukacji, prawo do rozwodu, czy prawo do wynagradzanej pracy². Ustalono również oficjalny wiek dla zawierania związków małżeńskich. Było to tak ważne wydarzenie, że do dnia dzisiejszego dzień 13 sierpnia jest w Tunezji Świętem Kobiet³. Dusturowska Partia Socjalistyczna obrała kierunek sekularystyczny, co już samo w sobie było ewenementem w regionie. Zamykano szkoły koraniczne, modyfikowano szkolne programy nauczania, skonfiskowano ponad 60 000 hektarów należących do instytucji religijnych⁴. Na kanwie rewolucji w Iranie w 1979 r. zdelegalizowano ruch fundamentalistyczny⁵. Rządy Habiba Burgiby były jednak rządami autokratycznymi. Najdobitniej świadczy o tym ogłoszenie dożywotniej prezydentury w 1974 roku⁶. W listopadzie 1987 roku do władzy – poprzez bezkrwawy zamach stanu, doszedł ówczesny premier Ben Ali, z ramienia tej samej Dusturowskiej Partii Socjalistycznej (przekształconej następnie na Zgromadzenie Demokratyczne). Pomimo początkowo przyjętego „kursu narodowego pojednania”, w latach

² A. Barska, *Trwanie i przemiany systemów kulturowych w Tunezji*, "Uniwersyteckie Czasopismo Socjologiczne", Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie t. 9, 2014 r., s. 54

³ A. Rolewicz-Orpiszewska, *System konstytucyjny Tunezji*, Łódź, 2016 r., s. 14.

⁴ J. Liniany, „Arabska Wiosna”. *Socjologiczne spojrzenie na koncepcję rewolucji oraz jej wpływ na ruch turystyczny w Tunezji*, „Turystyka Kulturowa”, Nr 6/2012, 2012 r., s. 46.

⁵ D. Jacobs, P. Morris i in., *Tunisia, The Rough Guide* (series), Wydawnictwo Pascala, Bielsko-Biała, 2006 r., s. 38.

⁶ Tamże, s. 37.

90 rozpoczęły się w Tunezji represje względem opozycjonistów oraz islamistów⁷. Zaczęto wówczas cenzurować nawet internet, co było szczególnie wzmożone w okresie Arabskiej Wiosny⁸. Przeciek z Wikileaks, który miał miejsce w 2006 r. ujawnił, że ponad połowa tunezyjskich elit była personalnie powiązana z szeroko rozumianą rodziną prezydenta⁹. Można dyktaturę Ben Alego nazwać Goldstonowskim reżimem sułtańskim, w którym oprócz braku transferów władzy do rąk opozycji, przywódcy systematycznie rozszerzają swoją władzę kosztem formalnych instytucji¹⁰.

System polityczny Tunezji

Po ucieczce prezydenta z kraju i zakończeniu wolnych wyborów parlamentarnych, które odbyły się 23 października 2011 r., szybko okazało się, że to młodzi protestujący wówczas liberałowie będą nadawać ton przemianom w regionie, a konserwatywna i religijna większość społeczeństwa¹¹. Znacząco zwyciężyło bowiem umiarkowane islamistyczne ugrupowanie En-nahda (Partia Odrodzenia), która zdobyła 37% głosów. W ostatnich wyborach z 6 października 2019 r. najwięcej głosów uzyskało to samo ugrupowanie (28% głosów). Zwycięska partia wyklucza jednak współpracę z partią Serce Tunezji Nabila Karuiego, która jest obecnie główną siłą opozycyjną¹². Z kolei niedawne wybory prezydenckie z 2019 r. wygrał bezpartyjny konstytucjonalista i legalista Kais Said. Profesor prawa oraz członek komitetu współtworzącego nową tunezyjską konstytucję zapowiedział decentralizację władzy i rewolucję prawną¹³. Wyniki wyborów wskazują zatem na większą polaryzację sceny politycznej Tunezji, również w zakresie roli islamu w polityce. Brak ponadpartyjnego kompromisu może źle wpłynąć na proces demokratyzacji państwa oraz

⁷ M. I. Syazli Saidin, *Rethinking the 'Arab Spring': The Root Causes of the Tunisian Jasmine Revolution and Egyptian January 25 Revolution*, „International Journal of Islamic Thought”, Vol. 13, 2018 r., s. 73.

⁸ K. Bielińska, *Od Al-Dżaziry do Twittera – wpływ mediów na Arabską Wiosnę*, „Przegląd Politologiczny”, Issue 1, 2014 r., s. 381.

⁹ A. Dzisiów-Szuszczkiewicz, „Arabska Wiosna” – przyczyny, przebieg i prognozy, „Bezpieczeństwo Narodowe”, t. II/18, 2011 r., s. 44.

¹⁰ Tamże, s. 45.

¹¹ Raport Fundacji Amicus Europae, dz. cyt., s. 5.

¹² T. Amara, A. McDowall, *Split vote complicates government formation after Tunisia election*, „Reuters.com”, [online] 6 października 2019 r., [dostępny w wersji elektronicznej, dostęp: 20.01.2020 r., <<https://www.reuters.com/article/us-tunisia-election/split-vote-complicates-government-formation-after-tunisia-election-idUSKCN1WL033>>].

¹³ T. Amara, A. McDowall, *Tunisian establishment stunned as outsiders win presidency*, „Reuters.com”, [online] 16 września 2019 r., [dostępny w wersji elektronicznej, dostęp: 20.01.2020 r., <<https://www.reuters.com/article/us-tunisia-election/tunisian-establishment-stunned-as-outsiders-win-presidency-idUSKBN1W10W0>>].

procesy legislacyjne wcielające w życie postanowienia nowej tunezyjskiej konstytucji. Jednak z drugiej strony zróżnicowane forum może mobilizować strony polityczne do aktywniejszych negocjacji, co można było zaobserwować patrząc na scenę polityczną w Egipcie¹⁴.

System prawny Tunezji

Analizując dynamicznie zmieniający się system polityczny w Tunezji po Arabskiej Wiosnie nie sposób nie wspomnieć, że pierwsza ustawa zasadnicza na ziemiach arabskich weszła w życie już w 1861 r. właśnie w Tunezji¹⁵. Kraj ten ma zatem bogate tradycje konstytucyjne. W 1959 roku zatwierdzono ustawę zasadniczą, którą zawieszono podczas Arabskiej Wiosny. Kiedy prezydent Ben Ali uciekł z kraju rozpoczęła się debata polityczna nad kierunkiem reform prawnych. W rozczłonkowanym i podzielonym społeczeństwie udało się uchwalić 26 stycznia 2014 r. jeden z najbardziej liberalnych tekstów konstytucji w świecie arabskim oraz – jak dotąd nie zawieszono działania tego aktu prawnego (dla porównania w Egipcie ustawa zasadnicza z 2012 r. obowiązywała tylko przez rok)¹⁶. Pojawia się pytanie, czy po pierwszych latach obowiązywania nowej konstytucji jej postanowienia są rozwijane w ustawach oraz czy ma ona charakter normatywny, czy jedynie nominalny. Generalnie można powiedzieć, że ogólny kierunek reform zmierza we właściwym kierunku, jednak przeszkodą jest wciąż odnawialny stan wyjątkowy¹⁷, który po raz pierwszy został ogłoszony 24 listopada 2015 r. po samobójczym zamachu bombowym na autobus przewożący strażników prezydenckich¹⁸.

Nowa Konstytucja stanowi, że religią Tunezji jest islam, ale w art. 2 konstytuuje już świeckość państwa¹⁹. Kandydatem na prezydenta może być tylko muzułmanin lub zgodnie z art. 74 – muzułmanka²⁰. Według najnowszych raportów Open Doors – chrześcijańskiej organizacji non-profit, po dziesięciu latach od obalenia reżimu Ben Alego, nadal ponad 23

¹⁴ Z. Bujak, B. Nowotarski, *Muzułmański eksperyment: demokracje Tunezji i Egiptu*, opracowanie dla Ambasad Polski w Tunezji i Egipcie, 2012 r., s. 2.

¹⁵ A. Rolewicz-Orpiszewska, dz. cyt., s. 12.

¹⁶ Tamże, s. 9.

¹⁷ Raport Amnesty International, *The state of the world's human rights 2017/2018*, 2018 r., s. 364 [dostępny w wersji elektronicznej, dostęp: 20.01.2020 r., <<https://www.amnesty.org/en/countries/middle-east-and-north-africa/tunisia/report-tunisia/>>].

¹⁸ Raport Human Rights Watch, *Tunisia Events of 2017*, 2018 r., s. 4 [dostępny w wersji elektronicznej, dostęp: 20.01.2020 r., <<https://www.hrw.org/world-report/2018/country-chapters/tunisia>>].

¹⁹ A. Rolewicz-Orpiszewska, dz. cyt., s. 16.

²⁰ Tamże, s. 18, 23.

tysiące chrześcijan nie może się angażować w działalność ewangelizacyjną, doświadczając różnych form prześladowań. Obiekty sakralne mniejszości religijnych są monitorowane, prawdopodobnie również w celach nadzoru²¹. W tej kwestii sytuacja niezbyt się poprawiła. Jednak należy wyraźnie podkreślić, że ustawa zasadnicza zakazuje w art. 6 tzw. takfiru, czyli fatw uznających za niewiernych, które często w praktyce prowadziły do wykluczeń, a nawet zabójstw²². Bardzo kontrowersyjny był brak woli ustrojodawcy do zrezygnowania z kary śmierci, która została uregulowana w sposób kompromisowy w art. 22 ustawy zasadniczej²³. W praktyce jednak już od 1991 r. nie przeprowadzono żadnej egzekucji, choć kary takie są orzekane (dla przykładu najnowszy raport Amnesty International wskazuje na 25 takich wyroków)²⁴.

Według najnowszych dostępnych raportów World Prison Brief w ostatnim czasie w tunezyjskich więzieniach znajduje się wyjątkowo niska – jak na wcześniejsze tunezyjskie doświadczenia, liczba więźniów (między 2009 r. a 2017 r. nastąpił spadek ich średniej liczby z 250 do 181 na 100 000 mieszkańców)²⁵. Pomimo tego nadal aktualnym problemem jest kwestia przeludnienia więzień (114%, podczas gdy w Polsce ten sam wskaźnik wynosi ok. 92%). Wskazuje się ponadto na bardzo powolne reformy systemu sądownictwa karnego, który jest nadal bardzo represyjny i nieskuteczny²⁶. Przykładowo nadużywany bywa art. 125 tunezyjskiego Kodeksu karnego, który kryminalizuje „obrażanie urzędnika publicznego”²⁷. Jest to kolejny przykład nikłego wpływu negatywnego aspektu prewencji generalnej na społeczeństwo. Surowe represje dotyczą również osób nieheteronormatywnych. Artykuł 230 wspomnianej ustawy karnej sankcjonuje stosunki homoseksualne. Na tej podstawie prawnej, w czerwcu 2018 r. odnotowano przypadek skazania szesnastolatka na 4 miesiące pozbawienia wolności²⁸. Swoboda sędziów co do wyboru kary oraz jej wielkości jest mocno ograniczona²⁹. W czerwcu 2016 r. w życie weszła tzw. Ustawa Nr 5 chroniąca podstawowe prawa

²¹ Raport Open Doors, *World Watch List 2020* [dostępny w wersji elektronicznej, dostęp: 20.01.2020 r., <<https://www.opendoorsusa.org/christian-persecution/world-watch-list/tunisia/>>].

²² A. Rolewicz-Orpiszewska, dz. cyt., s. 17-18.

²³ Tamże, s. 21.

²⁴ Raport Amnesty International, dz. cyt., s. 367.

²⁵ Raport World Prison Brief data Tunisia [online], [dostępny w wersji elektronicznej, dostęp: 20.01.2020 r., <<https://www.prisonstudies.org/country/tunisia>>]

²⁶ R. Dhaouadi, *Crime and Excessive Punishment in Tunisia*, "Project Syndicate - The World's Opinion Page" [online], 19 listopada 2019 r., [dostępny w wersji elektronicznej, dostęp: 20.01.2020 r., <<https://www.project-syndicate.org/commentary/tunisia-criminal-justice-system-reforms-by-rim-dhaouadi-2019-11>>]

²⁷ Raport Human Right Watch, *Tunisia...*, dz. cyt., s. 3.

²⁸ Raport Amnesty International, dz. cyt., s. 365.

²⁹ R. Dhaouadi, dz. cyt.

podejrzanych podczas zatrzymania. Skrócono okres tymczasowego aresztowania z 72 do 48 godzin oraz zapewniono prawo do adwokata od momentu zatrzymania³⁰. Zgodnie jednak z raportem Human Rights Watch z czerwca 2018 r. ustawa ta nadal nie jest bezwzględnie przestrzegana przez władzę³¹. Między czerwcem 2016 r. a majem 2017 r. tylko 22% podejrzanych skorzystało ze wspomnianego prawa do obrońcy³².

Art. 24 Konstytucji gwarantujący m.in. wolność przemieszczania się współcześnie również jest bardzo szeroko ograniczany. Zgodnie z raportem Amnesty International z 2018 r. władze odnawiając stan wyjątkowy arbitralnie i bez nakazów sądowych wydają tzw. Rozkazy S17, które zakazują podróży poza gubernatorstwo zamieszkania³³. Dotyczą one osób podejrzanych o zamiar dołączenia do grupy bojowej za granicą. Z drugiej strony ten sam raport wskazuje na to, że w lipcu 2017 r. tunezyjski parlament przyjął kompleksową ustawę o zwalczaniu przemocy wobec kobiet oraz ochrony ofiar przemocy domowej. Wyeliminowano również przepis pozwalający sprawcy gwałtu uniknąć odpowiedzialności poprzez poślubienie swojej ofiary³⁴. Zaproponowano również nowe propozycje reform ustanawiających równość mężczyzn i kobiet w sprawach spadkowych, które jednak nadal są oparte na prawie muzułmańskim³⁵. We wrześniu 2017 r. uchylono dyrektywy zakazujące małżeństwa między Tunezyjką a mężczyzną niemuzułmańskim, który dotychczas musiał przedstawić zaświadczenie o przejściu na islam³⁶. Kobiety w tymże roku zajmowały tylko 3 z 28 stanowisk ministerialnych³⁷.

Nadal nie powołano składu powstałego w 2015 r. tunezyjskiego Trybunału Konstytucyjnego³⁸. Z drugiej jednak strony już w 2015 r. ustanowiono Najwyższą Radę Sądownictwa, gdzie 33 z 45 członków zostało wybranych przez innych przedstawicieli władzy sądowniczej i prawników, co znacząco różni się od systemu za Ben Alego, gdzie ich

³⁰ A. Guellali i in., *You Say You Want a Lawyer? Tunisia's New Law on Detention, on Paper and in Practice*, Raport Human Rights Watch, 2018 r., s. 1 [dostępny w wersji elektronicznej, dostęp: 20.01.2020 r., <<https://www.hrw.org/report/2018/06/01/you-say-you-want-lawyer/tunisias-new-law-detention-paper-and-practice#page>>].

³¹ Tamże, s. 1.

³² Tamże, s. 2.

³³ Raport Amnesty International, dz. cyt., s. 364.

³⁴ Raport Human Right Watch, *Tunisia...*, dz. cyt., s. 5.

³⁵ A. Rolewicz-Orpiszewska, dz. cyt., s. 23.

³⁶ Raport Human Right Watch, *Tunisia...*, dz. cyt., s. 5-6.

³⁷ Raport Amnesty International, dz. cyt., s. 366.

³⁸ Raport Human Right Watch, *Tunisia...*, dz. cyt., s. 2.

wybór zależał od władzy wykonawczej³⁹. Pomimo utworzenia w 2013 r. Tunezyjskiej Komisji Prawdy i Godności⁴⁰ nie zdołano przeprowadzić dochodzeń lub pociągnąć do odpowiedzialności za ogromną większość przypadków tortur⁴¹.

Sytuacja wewnętrzna Tunezji

Wszystkie gwałtowne wybuchy społeczne uwalniają bardzo wiele emocji i często przyczyniają się do modyfikacji norm społecznych. Paradoksalnie rewolucja kaktusowo-jaśminowa, czy szerzej Arabska Wiosna, której uczestnikami byli spontanicznie manifestujący młodzi liberałowie i klasa średnia⁴², przyczyniła się do wzmocnienia fundamentalistycznych ruchów islamskich, które *de facto* w czasach Habiba Burgiby i Ben Alego były marginalizowane⁴³. Finalnie użytkownicy portali społecznościowych okazali się bardziej podzieleni niż konserwatywni wyborcy En-nahdy i zdeterminowani zwolennicy ruchów nowej generacji takich jak salafici⁴⁴. Ci ostatni głoszą już idee państwa opartego na szariacie⁴⁵. W zdemokratyzowanym ustroju te skrajne stowarzyszenia propagują wartości islamskie w granicach instytucji konstytucyjnych. Nie unikają jednak stosowania przemocy i bojkotu⁴⁶. Gospodarują częścią niezdecydowanego elektoratu konserwatywnego oraz biorą udział w debacie publicznej, której często nadają ton. Tunezyjski odłam Ansar al-Sharia działając na wzór Bractwa Muzułmańskiego próbuje przejmować funkcje państwa w zakresie m.in. pomocy społecznej⁴⁷. Pomiędzy 2011 a 2012 r. zorganizował ok. 20 szeroko rozreklamowanych akcji o charakterze humanitarnym, przykładowo organizując schronienie dla libijskich uchodźców⁴⁸. 11 września 2012 r. ugrupowanie to dokonało ataku raketowego na amerykańską ambasadę w libijskim Bengazi zabijając ambasadora Christophera Stevensa. Od czasu zakończenia Arabskiej Wiosny wzrasta w Tunezji liczba przedszkoli koranicznych⁴⁹.

³⁹ A. Rolewicz-Orpiszewska, dz. cyt., s. 34.

⁴⁰ Raport Human Right Watch, *Tunisia...*, dz. cyt., s. 3.

⁴¹ Tamże, s. 4.

⁴² P. Guzik, *Rewolucja, status quo czy chaos – społeczeństwa wybranych krajów arabskich cztery lata po Arabskiej Wiosnie*, "Studia Socialia Cracoviensia", t. 6, Nr. 2, 2014 r., s. 68.

⁴³ A. Dzisiów-Szuszczykiewicz, dz. cyt., s. 52.

⁴⁴ P. Guzik, dz. cyt., s. 75.

⁴⁵ Z. Bujak, B. Nowotarski, dz. cyt., s. 4.

⁴⁶ Raport Fundacji Amicus Europae, dz. cyt., s. 5.

⁴⁷ Tamże, s. 7.

⁴⁸ Tamże, s. 8.

⁴⁹ Tamże, s. 8.

Zgodnie z koncepcją kultury niskiego i wysokiego kontekstu Edwarda Halla nadal można stwierdzić, że w Tunezji dominuje kultura kontekstu wysokiego bazująca na nikłości podobieństw, a nie na bogactwie wspólnych znaczeń. Społeczeństwo tunezyjskie jest patriarchalne, a nadal bardzo ważną pozycję zajmuje w nim rodzina w modelu wielopokoleniowym oraz moralny nakaz odwetu w sytuacji utraty honoru⁵⁰. Nawiązując do kwestii honorowych warto przypomnieć, że 26 letni Mohamed Bouazizi, który dokonał aktu samospalenia i *de facto* zapoczątkował Arabską Wiosnę został przed swoim czynem spoliczkowany przez policjantkę za handel bez zezwolenia oraz nie uzyskał wsparcia w lokalnym ratuszu⁵¹. Warto za prof. Anną Barską przypomnieć, że jeszcze w latach 50 XX wieku w całym regionie Maghrebu mężczyźni dominowali we wszystkich dziedzinach życia społecznego i ekonomicznego⁵². Współcześnie pojawiają się czynniki charakterystyczne dla społeczeństwa liberalnego, które osłabiają strukturę patriarchalną, jednak nadal głównie w większych miastach. Po wybuchu rewolucji wiosną 2011 r. na ulicach zaczął pojawiać się niqab⁵³. Podobnie jak hidżab jest on zakazany w urzędach i szkołach⁵⁴, co jest spuścizną jeszcze po starym systemie⁵⁵, jednakże systematycznie coraz więcej osób żąda zniesienia tego zakazu. Popularność zyskuje także długa broda u mężczyzn⁵⁶. Wszystko to świadczy o dwóch sprzecznych ze sobą trendach. Z jednej strony liberalizują się zwyczaje i normy kulturowo-społeczne w większych miastach i na północy kraju, z drugiej zaś strony, radykalizują się one na wsi i w małych miasteczkach, takich jak wspomniane Sidi Bu Zajd. W ostatnim dziesięcioleciu wskaźnik urbanizacji Tunezji nieustannie wzrasta. W 2020 r. odsetek całkowitej populacji Tunezyjczyków na obszarach miejskich wyniósł 69,6%⁵⁷. W większych aglomeracjach wciąż żyje niewielu Tunezyjczyków.

Pomimo jednego z najlepszych systemów oświaty w świecie arabskim, największej klasy średniej, najlepiej zorganizowanego ruchu robotniczego oraz relatywnie dobrze

⁵⁰ A. Barska, dz. cyt., s. 55.

⁵¹ P. Guzik, dz. cyt., s. 65.

⁵² A. Barska, dz. cyt., s. 55.

⁵³ Tamże, s. 60.

⁵⁴ Tamże, s. 61.

⁵⁵ Tamże, s. 59.

⁵⁶ Raport Fundacji Amicus Europae, dz. cyt., s. 14.

⁵⁷ Raport CIA World Factbook [dostępny w wersji elektronicznej, dostęp: 26.02.2020 r., <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/349.html>].

prosperującej gospodarki⁵⁸, według amerykańskiego raportu National Lawyers Guild z marca 2011 r. dla protestujących w Tunezji duże znaczenie miały rosnące ceny żywności i chroniczne bezrobocie⁵⁹, głównie wśród ludzi młodych (ok. 23%) oraz wśród młodych absolwentów (ok. 37%)⁶⁰. Wskaźnik ten mógł być jednym z najważniejszych przyczyn wybuchu Arabskiej Wiosny w Tunezji⁶¹. Przez długi czas, reżim Ben Alego był w stanie zapewnić korzyści gospodarcze i społeczne niejako w zamian za legitymację i stabilność polityczną⁶². W dekadzie poprzedzającej rewolucję w Tunezji kraj ten szczylił się średnio 5-procentowym wzrostem PKB, gospodarką w dużej mierze uprzemysłowioną i dominującym sektorem usług. Bezrobocie jednak nigdy nie spadło poniżej 14 procent w latach 1981–2014. Obecnie wynosi ok. 15%, co oznacza, że wciąż jest bardzo duże. Kryzys z 2009 r. musiał spowodować znaczący spadek eksportu oraz dochodów z turystyki. Duże znaczenie dla tych sektorów ma sytuacja społeczna wewnątrz kraju. Ta – od czasu wprowadzenia stanu nadzwyczajnego w 2015 r., nie jest stabilna.

Pomimo systematycznego spadku wskaźnika ubóstwa z ok. 21% w 2010 r. do ok. 15% w 2015 r., różnice pomiędzy regionami są ogromne⁶³. Znacząco wzrastają regionalne nierówności gospodarcze. Polityka rozwoju Tunezji nie przyczyniła się zatem do zrównoważonej dystrybucji zasobów w całym kraju. Zorientowane na eksport sektory przemysłu i prywatne inwestycje generujące miejsca pracy wymagające wysokich kwalifikacji nadal koncentrują się głównie w regionach przybrzeżnych, zwiększając w ten sposób nierówności regionalne⁶⁴. Wydaje się też, że bieda pozostaje przede wszystkim zjawiskiem wiejskim. Raport Amnesty International wskazuje za organizacja pozarządową Tunisian Water Observatory na aż 615 cięć wodnych i 250 protestów związanych z dostępem do niej⁶⁵. Niedobory w miesiącach letnich występują m.in. w północno-zachodniej części

⁵⁸ A. Dzisiów-Szuszczkiewicz, dz. cyt., s. 44.

⁵⁹ Raport National Lawyers Guild (US), Haldane Society of Socialist Lawyers (UK), Mazlumder (Turkey), *Promises and challenges: The Tunisian Revolution of 2010-2011*, 2011 r., s. 3 [dostęp w wersji elektronicznej, dostęp: 20.01.2020 r., <<http://nlginternational.org/report/Tunisia-Report-2011.pdf>>].

⁶⁰ M. I. Syazli Saidin, dz. cyt., s. 71.

⁶¹ A. QadirMushtaq, M. Afzal, *Arab Spring: Its Causes And Consequences*, „Journal of the Punjab University Historical Society”, Vol. 30, No. 1, 2017 r., s. 2.

⁶² M. I. Syazli Saidin, dz. cyt., s. 71.

⁶³ L. Sadiki, *Regional Development in Tunisia: The Consequences of Multiple Marginalization*, „Policy Brief”, Brookings Doha Center, 2019 r., s. 2

⁶⁴ Tamże, s. 4.

⁶⁵ Raport Amnesty International, dz. cyt., s. 367.

kraju⁶⁶. Dostrzegalny jest również problemem jej zanieczyszczenia fosforanami w gubernatorstwie Gafsa⁶⁷. Warto w tym miejscu odnotować, że tunezyjska ustawa zasadnicza, jest jedną z tych, które gwarantują prawo do wody (art. 44)⁶⁸. W przeprowadzonej w 2016 r. ankiecie International Republican Institute aż 33 procent Tunezyjczyków uważała, że Tunezja nie jest demokracją, a 56 procent uważało, że dobrobyt jest ważniejszy niż demokratyczny ustrój⁶⁹.

Podsumowanie

Z perspektywy czasu widać wyraźnie, że globalne skutki Arabskiej Wiosny są niezadowolające. Pomimo tego Tunezja jest pozytywnym przykładem państwa, które potrafiło rozpocząć proces demokratyzacji i przeprowadzić skutecznie część niezbędnych reform. Przez kilka lat liczni korespondenci i badacze opisywali dynamikę tych przemian, jednak w ostatnim czasie debata na temat Tunezji przycichła. Jej ponowne wzniecenie jest niezwykle ważne, bowiem kraj ten jest w zasadzie ostatnim bastionem ideałów Arabskiej Wiosny⁷⁰. Tunezyjska scena polityczna jest nadal zdominowana przez konserwatystów z En-Nahdy. Ostatnie wybory doprowadziły do polaryzacji publicznego forum, co z jednej strony może zmusić strony do negocjacji, a z drugiej spowolnić proces potrzebnych reform. Te są szczególnie potrzebne, aby móc urzeczywistniać cele i rozszerzać postanowienia niezwykle postępowej – jak na warunki tego regionu geopolitycznego – Konstytucji. Władze będą musiały sobie poradzić z wciąż bardzo wysokim bezrobociem, problemami natury ekonomicznej, „drenażem mózgow”, ale również rosnącą liczbą emigrantów i zagrożenia terroryzmem⁷¹. Coraz bardziej popularne stają się poglądy głoszone przez ugrupowania fundamentalistyczne wypełniające próżnię władzy, chociaż to nie one odgrywały najważniejszą rolę podczas rewolucji. Przyszłość tych ugrupowań zależeć będzie w dużym stopniu od bilansu sukcesów i porażek nowych, porewolucyjnych rządów. Na korzyść tych

⁶⁶ L. Sadiki, dz. cyt., s. 1.

⁶⁷ Tamże, s. 1.

⁶⁸ A. Rolewicz-Orpiszewska, dz. cyt., s. 24.

⁶⁹ Raport International Republican Institute, *Tunisians Believe Country Is Headed in Wrong Direction; Pessimistic on Economy, Concerned over Terrorism*, 13.01.2016 r., [dostępny w wersji elektronicznej, dostęp: 26.02.2020 r., <https://www.iri.org/resource/iri-center-insights-poll-tunisians-believe-country-headed-wrong-direction-pessimistic>].

⁷⁰ P. Guzik, dz. cyt., s. 78.

⁷¹ A. Dzisiów-Szuszczykiewicz, dz. cyt., s. 42.

grup działa oczywiście słabość państwa i jego instytucji⁷². Dla prawidłowej demokratycznej transformacji niezwykle ważne jest wsparcie udzielone przez Zachodni Świat. W przypadku Tunezji preferowano raczej politykę pozostawienia tego co arabskie – ulicy arabskiej⁷³. Nie chodzi bowiem jedynie o finansowanie walki z terroryzmem i wzmocnienie tunezyjskich granic, szczególnie tej z Libią. Bardzo istotna jest również dalsza pomoc ekspertów oraz organizacji międzynarodowych dotycząca reform prawnych i pogłębiająca demokratyczne rozwiązania ustrojowe w tym kraju.

⁷² Raport Fundacji Amicus Europae, dz. cyt., s. 35.

⁷³ P. Guzik, dz. cyt., s. 79.

Bibliografia

Książki, monografie i opracowania naukowe:

Jacobs D., Morris P. i in., *Tunisia, The Rough Guide* (series), Wydawnictwo Pascala, Bielsko-Biała, 2006 r.

Rolewicz-Orpiszewska A., *System konstytucyjny Tunezji*, Łódź, 2016 r.

Artykuły w czasopismach i monografiach oraz artykuły prasowe:

Amara T., McDowall A., *Split vote complicates government formation after Tunisia election*, „Reuters.com”, 6 października 2019 r. [online]

Amara T., McDowall A., *Tunisian establishment stunned as outsiders win presidency*, „Reuters.com”, 16 września 2019 r. [online]

Barska A., *Trwanie i przemiany systemów kulturowych w Tunezji*, "Uniwersyteckie Czasopismo Socjologiczne", Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, t. 9, 2014 r.

Bielińska K., *Od Al-Dżaziry do Twittera – wpływ mediów na Arabską Wiosnę*, „Przegląd Politologiczny”, Issue 1, 2014 r.

Dhaouadi R., *Crime and Excessive Punishment in Tunisia*, "Project Syndicate - The World's Opinion Page", 2019 r.

Dzisiów-Szuszczkiewicz A., „*Arabska Wiosna*” – przyczyny, przebieg i prognozy, „Bezpieczeństwo Narodowe”, t. II/18, 2011 r.

Guzik P., *Rewolucja, status quo czy chaos – społeczeństwa wybranych krajów arabskich cztery lata po Arabskiej Wiosnie*, "Studia Socialia Cracoviensia", t. 6, Nr. 2, 2014 r.

Liniany J., „*Arabska Wiosna*”. Socjologiczne spojrzenie na koncepcję rewolucji oraz jej wpływ na ruch turystyczny w Tunezji, „Turystyka Kulturowa”, Nr 6/2012, 2012 r.

Sadiki L., *Regional Development in Tunisia: The Consequences of Multiple Marginalization*, „Policy Brief”, Brookings Doha Center, 2019 r.

Syazli Saidin M. I., *Rethinking the ‘Arab Spring’: The Root Causes of the Tunisian Jasmine Revolution and Egyptian January 25 Revolution*, „International Journal of Islamic Thought”, Vol. 13, 2018 r.

Qadir Mushtaq A., Afzal M., *Arab Spring: Its Causes And Consequences*, „Journal of the Punjab University Historical Society”, Vol. 30, No. 1, 2017 r.

Raporty i opracowania:

A. Guellali i in., *You Say You Want a Lawyer? Tunisia's New Law on Detention, on Paper and in Practice*, Raport Human Rights Watch, 2018 r.

Bujak Z., Nowotarski B., *Muzułmański eksperyment: demokracje Tunezji i Egiptu*, opracowanie dla Ambasad Polski w Tunezji i Egipcie, 2012 r.

Raport Amnesty International, *The state of the world's human rights 2017/2018*, 2018 r.

Raport CIA World Factbook [online].

Raport Fundacji Amicus Europae: *Dwa lata Arabskiej Wiosny – próba bilansu*, Warszawa, 2013 r.

Raport Human Rights Watch, *Tunisia Events of 2017*, 2018 r.

Raport International Republican Institute, *Tunisians Believe Country Is Headed in Wrong Direction; Pessimistic on Economy, Concerned over Terrorism*, 2016 r. [online].

Raport National Lawyers Guild (US), Haldane Society of Socialist Lawyers (UK), Mazlumder (Turkey), *Promises and challenges: The Tunisian Revolution of 2010-2011*, 2011 r.

Raport Open Doors, *World Watch List 2020*.

Raport World Prison Brief data Tunisia [online].

ABSTRAKT

Arabska wiosna, która swój początek miała w jednym z najbardziej spetryfikowanych politycznie i kulturowo regionów świata, była sporym zaskoczeniem dla społeczności międzynarodowej, a jej szeroki zasięg oraz dynamiczny przebieg wzbudził szereg nadziei i obaw. Liczono na zdemokratyzowanie systemów polityczno-prawnych krajów arabskich i muzułmańskich oraz poprawę warunków bytowych ludzi w nich żyjących. Obawiano się natomiast rozprzestrzenienia się fundamentalistycznych ideologii i destrukcji z trudem budowanego ładu społecznego. Tunezja, jako kraj, w którym swój początek miała rewolucja kaktusowo-jaśminowa stanowiąca preludeum do przemian w innych krajach, jest szczególnie ciekawym obszarem do weryfikacji wspomnianych widoków i niepokojów.

e-mail: modzelewski.bartosz@interia.eu